

Proefschriftbespreking in het Tijdschrift voor Genderstudies, 2010, nr 4

Maike van Damme

Kostwinners en verliezers

De consequenties van individualisering van inkomensvorming voor de economische positie van vrouwen (1950-1990).

Een sociologische analyse

Mireille Hellendoorn

Proefschrift Vrije Universiteit. Enschede:

Ipskamp Drukkers (2010), 346 pagina's

ISBN/EAN: 978-90-9025065-6

In dit proefschrift stelt Mireille Hellendoorn de vraag in hoeverre de economische positie van vrouwen in de periode 1950-1990 is veranderd en welke rol de neergang van het kostwinnerschapstelsel en de stijgende arbeidsmarktparticipatie van vrouwen hierbij speelden. De individualisering van het kostwinnerschapstelsel impliceert een verandering in de arbeidsdeling tussen echtgenoten. Daarbij gaat het om het verwerven, verdelen en doorgeven van inkomen en zorg. Al vanaf 1985 is het bevorderen van de economische zelfstandigheid van vrouwen – door verhoging van hun arbeidsdeelname – een belangrijke doelstelling van het emancipatiebeleid. Economisch zelfstandige vrouwen zouden zich meer als individu kunnen ontplooiën en minder financieel afhankelijk zijn van anderen (hun echtgenoot, familie, ex-partner), zo is de achterliggende gedachte. Hellendoorn concludeert echter dat de ontmanteling van

de traditionele rolverdeling in het huishouden (tussen echtgenoten) niet datgene heeft gebracht waar beleidsmakers de afgelopen decennia vanuit gingen: een betere economische positie van vrouwen.

Hellendoorn komt tot deze conclusie op basis van twee soorten analyses. Ten eerste een kwantitatieve sociologische analyse van de levensduurinkomens van vrouwen en ten tweede een kwalitatieve historische analyse van de sociale rechten op bestaanszekerheid en zorg van vrouwen. Ter verantwoording van de keuze voor deze multi-methodologische aanpak grijpt Hellendoorn terug op het sociologische begrip 'levenskansen' van Max Weber. Niet alleen individuele posities op de arbeidsmarkt, maar ook de financiële steun uit de omgeving (zoals het huishouden waartoe zij behoort, familie en vrienden, eventueel de ex-partner en de staat) bepalen de economische positie van vrouwen. Het gemiddeld huishoudinkomen in verschillende levensfasen is een meeteenheid om de materiële levenskansen van individuen (in hun omgeving) aan af te lezen en zegt daarmee volgens Hellendoorn iets over de economische zelfstandigheid van vrouwen. Daarnaast onderzoekt de auteur de aanspraak die individuen kunnen maken op bestaansvoorwaarden als inkomen en zorg (sociale rechten). In hoeverre behielden vrouwen de verantwoordelijkheid over onbetaalde zorg? En welke rechten bracht die zorg met zich mee en zijn die rechten veranderd over de tijd?

Hellendoorn doet de volgende bevindingen: wat betreft de ontwikkeling in de economische positie van vrouwen door de tijd vindt ze een groot verschil tussen de gehuwde en de ongehuwde vrouwen. Tegen de verwachting in ging alleen de eerste groep er door de jaren continu op vooruit. Bij gehuwde vrouwen vond er weliswaar een verbetering plaats tot de jaren tachtig, maar daarna verslechterde hun financiële situatie weer. Ook

de sociale rechten van vrouwen op grond van zorg namen af vanaf de jaren tachtig: de overheid bezuinigde op de bijstandsuitkeringen, versoberde het weduwen- en wezenpensioen en paste de alimentatiewetgeving aan. Zo werd economische zelfstandigheid steeds meer een verantwoordelijkheid van en een plicht voor vrouwen. Er kwamen immers geen vervangende zorgrechten en vrouwen konden juist steeds minder vaak terugvallen op de staat of hun ex-partner voor hun inkomen. Deze ontwikkeling vond tegelijk plaats met de ontmanteling van het kostwinnerschapssysteem.

Met haar multi-methode benadering draagt Hellendoorn in belangrijke mate bij aan het bestaande onderzoek naar de invloed van veranderingen in de taak- en inkomensverdeling binnen echtparen op de economische positie van vrouwen, dat bij mijn weten vooral kwantitatief van aard is.

De goed geschreven historische beschrijving van de veranderingen in het kostwinnerschapssysteem en de sociale rechten van vrouwen vormt een welkome aanvulling op deze overwegend kwantitatieve onderzoekstraditie. Hellendoorn geeft een mooie samenvatting vanuit een economisch en sociologisch perspectief op het kostwinnerschapssysteem. Ook beschrijft ze uitvoerig hoe in Nederland de afgelopen eeuw de arbeid van vrouwen werd geregistreerd en wat de gevolgen daarvan zijn voor de waargenomen ontwikkeling in de arbeidsparticipatie van vrouwen. Ze zet tevens fraai de ontwikkelingen in de strijd om een rechtvaardig loon en de vorming van wetten tijdens de uitbouw van de verzorgingsstaat uiteen. Vervolgens wordt de afkalving van het kostwinnerschapssysteem grondig uitgelegd, waarbij zowel de individualisering van de levensloop als de ontwikkeling van waarden en in wetten aan bod komt. Vernieuwend is dat de auteur een aantal 'vanzelfsprekendheden' aankaart. Zo verklaart ze het hogere armoe-

derisico onder vrouwen uit de *ontmanteling* van het kostwinnersysteem in plaats van uit het bestaan daarvan. Ook stelt ze het recht op inkomensdeling binnen huishoudens ter discussie en niet alleen de verdeling van gezinstaken zoals in verreweg het meeste intrahuishoudensonderzoek gebeurt. De sociologische analyses in het kwantitatieve deel zijn zorgvuldig uitgevoerd en er is veel aandacht voor alternatieve interpretaties van de door Hellendoorn geopperde verklaringen betreffende het kostwinnerschapssysteem. Toch is er wat het laatste punt betreft een kanttekening te maken. De aandacht voor structurele veranderingen op de arbeidsmarkt en demografische veranderingen in de compositie van cohorten had mijns inziens meer aandacht mogen krijgen. Vrouwen zijn weliswaar meer gaan werken, maar zij deden dit vooral in deeltijdbanen en voor een gemiddeld lager uurloon dan mannen, zoals ook Hellendoorn beschrijft. Dat betekent dat de voorwaarden voor volwaardige arbeidsmarktdeelname van vrouwen (en daarmee hun economische zelfstandigheid) simpelweg nog niet aanwezig waren (en zijn).

Een vraag die Hellendoorn hier laat liggen, is hoe de arbeidsmarkt voor vrouwen zich precies heeft ontwikkeld over de jaren. De grote deeltijdse arbeidsdeelname van vrouwen bestendigt bovendien de taakverdeling in het huishouden.

Vrouwen houden immers nog genoeg tijd over om de meeste zorgtaken op zich te nemen (Stier & Lewin-Epstein, 2000). Ook ontbreekt een bespreking van William Goode's selectiehypothese. Goode (1966) zou beargumenteren dat de reden waarom het inkomen van gehuwde vrouwen in de loop der jaren gemiddeld is gestegen, ligt in het vaker vóórkomen van echtscheiding. Doordat scheiding steeds meer is geïnstitutionaliseerd en geaccepteerd in de samenleving, verminderen de economische en sociale kosten van scheiding. Daardoor vindt scheiding in toenemende

mate plaats in de onderste regionen van de samenleving, onder vrouwen die toch al minder arbeidsmarktpotentieel hebben. Deze selectiehypothese biedt zo tevens een verklaring voor de toename in het gemiddeld inkomen van gehuwde vrouwen: degenen met de laagste inkomens maken simpelweg minder vaak deel uit van de gehuwde groep. Met andere woorden: het inkomen van gehuwde vrouwen is vooral gestegen doordat degenen met de laagste inkomens de groep gehuwden relatief vaker verlaten dan degenen met hogere inkomens.

De interessante resultaten van dit proefschrift roept ook een aantal nieuwe vragen op. Een belangrijke vervolgstap ligt, denk ik, in een kwantitatieve beschrijving van de heterogeniteit onder vrouwen, dus de verschillen tussen vrouwen in termen van de taak- en inkomensverdeling tussen echtgenoten. Het huwelijk vergroot weliswaar de gelijkheid tussen vrouwen – doordat vrouwen met geen of een laag inkomen ook van het inkomen van hun man kunnen meegenieten –, maar het maskeert ook de daadwerkelijke positie van vrouwen in de inkomensverdeling (Smock, Gupta, & Manning, 1999). Wie trouwt met wie? Het is jammer dat juist voor de jaren tachtig de gegevens van de arbeidsparticipatie van vrouwen naar inkomensklasse ontbreken. In welke regionen van de samenleving heeft de toegenomen arbeidsparticipatie van vrouwen zich in die periode vooral voorgedaan? En trouwden vrouwen met een goed arbeidsmarktinkomen voornamelijk met mannen met een hoog inkomen? Als dat het geval is, heeft de stijgende arbeidsdeelname van vrouwen niet het gewenste effect gehad en neemt de inkomensongelijkheid tussen vrouwen alleen maar toe. En wat te denken van ‘zorgongelijkheid’ tussen echtgenoten? Zijn het juist de vrouwen met een sterke arbeidsmarktpositie die minder zijn gaan zorgen en een meer gelijke rolverdeling binnen het

Huishouden met de partner hebben gerealiseerd?

Komt de *double burden* van arbeid en zorg vooral terecht op de schouders van vrouwen uit de lagere inkomensklassen?

Zoals ook Hellendoorn beaamt, hebben niet alle vrouwen gelijke kansen.

Het lijkt er op dat, met name de vrouwen die veel zorgen en die weinig arbeidsmarkt-perspectief hebben, de rekening hebben betaald van de sterke nadruk in het overheidsbeleid (en in de samenleving als geheel) op de economische zelfstandigheid van vrouwen.

Literatuur

Goode, W. J. (1966). Marital satisfaction and instability: a cross-cultural class analysis of divorce rates. In R. Bendix & S. Lipset (Eds.), *Class, status, and power* (p. 377-387). London: Routledge.

Smock, P., Gupta, S., & Manning, W. D. (1999). The effect of marriage and divorce on women's economic well-being. *American Sociological Review*, 64(6), 794-812.

Stier, H., & Lewin-Epstein, N. (2000). Women's parttime employment and gender inequality in the family. *Journal of Family Issues*, 21(3), 390-410. doi: 10.1177/019251300021003006